

Тетяна Григоренко,
м.Умань

ЕТНОКУЛЬТУРНА ЛЕКСИКА В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦЯ

Доля кожного народу органічно переплетена з долею його мови. Історія засвідчує численні приклади того, як зі зникненням мови зникає етнос. Виступаючи однією з ознак етноспільноти, остання забезпечує єдність етносу, розчленованого державними кордонами, розділеного простором, розмежованого соціальними, політичними, релігійними чинниками. Хіба не мова єднає стільки століть і розпорошених по світу українців? Не випадково дослідження культурної самобутності народу, відбитої в національно-мовній картині світу, давно стало одним з актуальних напрямків розвитку сучасної лінгвістики. Не випадково також, що за останні роки зросло зацікавлення взаємодією двох тісно пов'язаних феноменів людської життєдіяльності - мови і культури.

Картина світу, що визначається принципом віддзеркалення, безумовно, переважно однакова для всіх і не залежить від того, носієм якої мови є людина. Тому в сучасному мовознавстві прийнято розрізняти дві картини світу: концептуальну і мовну. Якщо концептуальна картина - інваріантна (спільна для всіх носіїв мов), то мовна виражається у значеннях слів, притаманних певній мові. Більшість учених вважає, що „концептуальна картина світу багатша, ніж мовна, оскільки у її творенні беруть участь різні типи мислення, і не все пізнане людиною набуває словесної форми, не все відображається за допомогою мови, і не вся інформація, яка надходить із зовнішнього світу, набуває мовного вираження”.

У фраземі Більше днів, як калачів (Укр. пр., 1963, 579) лексема **калач** (який був не лише святковою їжею, а й виконував обрядову функцію) вказує на те, що не завжди свята, більше буднів. З ївши калач, берися знов до хліба (Укр. пр., 1963, 579); „Калач приїється, а хліб ніколи” (Укр. пр., 1963, 579). З цих фразем постають знакові явища етнокультури, зокрема ставлення етносу до

хліба як символу достатку.

Цілий ряд фразеологізмів етимологічно пов'язаний з різними сферами народної духовної культури, зокрема обрядами, звичаями, повір'ями, прикметами, уявленнями про різні предмети та ін. У цілому фразеологія вимальовує своєрідну етномовну картину світу.

Відштовхуючись від компонентів - назв продуктів харчування, їжі, напоїв (*березівка, вареник, книш, кутя, мед*), українці створювали образні характеристики рівня добробуту, передавали своє розуміння заможного життя, напр.: *як вареник у маслі* „про людину з достатком”, *одного тіста книш* „подібні між собою”, *передати куті меду* „переборщити”. Слово *мед* - з огляду на надзвичайно корисні властивості цього продукту харчування, на цінні лікувальні його властивості - сприймається загалом позитивно. Проте в українській мові із цим словом можуть пов'язуватися уявлення про щось нещире, занадто солодке, часом небезпечне, як в І.Нечуя-Левицького: « - *Ото*, моє серце, гарну невісточку матиму, коли дасть Господь милосердний довести діло до ладу, — заговорила Кайдашиха, неначе в розмові мед розлила по хаті... Мелашка прийшла додому, і свекруха справдила своє слово; од того часу вона знов облила Мелашку солодким медом». Зрештою, фраземи, що постали на ґрунті побутового середовища, дають загальну картину народних уявлень про добро і зло, корисне і шкідливе, моральне й аморальне тощо.

Розглянемо, на наш погляд, оригінальну українську ФО *підвернути під корито*. Корито - це дерев'яна довгаста посудина для годівлі або напування тварин, птиці, а також довга дерев'яна посудина біля криниці, з якої напувають коней, худобу [СУМ, IV, 291]. Справді, перекинути такий важкий виріб, щоб когось підвернути під нього, дуже важко, тим більше, що він постійно набирає ваги від налитої в нього води. У родинному контексті, коли старша сестра не одружена, а менша виходить заміж, кажуть: *“Під корито підвернула старшу”* [СУМ, II, 284].

У романі П.Куліша “Чорна рада” ця ФО стосується соціальних відносин

і означає “позбавити кого-небудь привілеїв, влади і т. ін.”, пор: **“Підвернемо ми тепер під корито** ваших полковників та гетьманів; заведемо на Вкраїні інший порядок, і не буде в нас ні пана, ні мужика, ні багатого, ні бідного ” [СУМ, VI, 403]. Звичайно ж, ця ФО набула соціального значення дещо пізніше.

Внутрішня форма фразеологізму **підвернути під корито** пов’язана із значенням праслов’янської лексики **корь* - “зневага, образа” [ЕСУМ, III, 20], однокореневою з *корито* (пор. дієсл. *докоряти, підкоряти*, ім. *докір* — рос. *укор*). З цього випливає, що і в соціальному, і в побутовому плані внутрішня форма аналізованого фразеологізму містить сему - ‘зневажати, образити’. Мотивовані джерела ФО, а отже і коріння внутрішньої форми здатні виявити часто лише етимологічні пошуки, хоч не завжди це вдається.

Підсумовуючи, скажемо, що реконструювання фразеологізмів, які містять у складі етнографічну лексику, ґрунтується на національно орієнтованих формах вираження. Народне образне уявлення може зазнавати змін і перетворень, але залишається основотворчим компонентом фраземної семантики, її структурованим елементом, а отже, потенційним засобом формування етнокультурної картини світу.

У народній фразеології узагальнюється не тільки широкий досвід народу, а й відображаються соціальні відносини різних історичних періодів. Так чи інакше, народна фразеологія в її метафорично-символічній організації ґрунтується на національно орієнтованих формах вираження. Саме тому, як видається, актуальним є створення фразеологічної картини світу, виробленої українським етносом.